

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Нововолинський факультет**

ЗБІРНИК

**матеріалів ІХ науково-практичної
конференції**

**«Тенденції та перспективи
антикризового розвитку України:
соціально-економічна, гуманітарна,
екологічна та правова сфери»**

Тенденції та перспективи антикризового розвитку України: соціально-економічна, гуманітарна, екологічна та правова сфери: збірник матеріалів ІХ Загальнофакультетської науково-практичної конференції. Випуск 9. – Нововолинськ, НФ ТНЕУ, 2014. – 326 с.

Засновник і видавець: ВНЗ "Нововолинський факультет Тернопільського національного економічного університету"
Україна, м. Нововолинськ, бульвар Шевченка, 29

Редакційна колегія:

Чорний Роман Степанович	головний редактор к.е.н., доцент, завідувач кафедри ЗЕГД, декан Нововолинського факультету ТНЕУ,
Румянцева Галина Іванівна	заступник головного редактора к.е.н., доцент кафедри фінансів НФ ТНЕУ,
Мороз Галина Романівна	відмінник освіти України, заступник декана Нововолинського факультету ТНЕУ,
Харів Петро Степанович	почесний професор, к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та обліку господарської діяльності НФ ТНЕУ
Самольотов Павло Степанович	к.е.н., ст. викладач, завідувач кафедри фінансів НФ ТНЕУ,
Римар Ольга Григорівна	к.е.н., ст. викладач кафедри фінансів НФ ТНЕУ,
Кравчук Наталія Олегівна	викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності НФ ТНЕУ, аспірантка ТНЕУ

Рекомендовано до друку Вченою радою Нововолинського факультету Тернопільського національного економічного університету (протокол № 10 від 27.05.2014 року).

ЗМІСТ

Розділ І. Наукові матеріали професорсько-викладацького складу факультету

1.	ЧОРНИЙ Р.С. Демографічна ситуація як визначальна передумова розвитку трудового потенціалу в сільських поселеннях	8
2.	МОРОЗ Г.Р., СЕРГЄЄВА В.В. Використання методів нечіткої логіки з метою виявлення економічної нестабільності адміністративно-територіальної одиниці	15
3.	ХАРІВ П.С., ОЛЕКСІЙ М.Б. Стимулювання інноваційного розвитку промислових підприємств	25
4.	ЧОРНА Н.П. Глобалізаційні процеси в аграрному секторі економіки України	38
5.	РУМЯНЦЕВА Г.І. Особливості та роль антикризової програми підприємств, що функціонують у кризовій економіці	49
6.	РИМАР О.Г. Особливості впливу глобалізаційних процесів на економічний розвиток України	57
7.	ІЛЬКО А.А. Стан здоров'я населення України в умовах сучасної суспільно-економічної кризи	65
8.	ФАЙФУРА В.В. Еколого-економічна оцінка водоресурсної складової сталого розвитку України	75
9.	ТОМАХІВ В.Я. Волинський засновник української політичної науки	87
10.	СЕРГЄЄВА В.В. Шляхи вирішення проблеми низького фінансово- економічного стану депресивних регіонів України	94
11.	МАЗУР В.С. Трансформаційні аспекти менеджменту в сучасному управлінні	102
12.	ЛИТВИН А.П. XXI століття - світ віртуальної епохи (філософський аспект)	109

13.	МАЙБРОДА М.В. Інноваційні підходи до формування та розвитку економічного потенціалу торговельних підприємств споживчої кооперації України	117
14.	ІЛЛЯШ І. Д., МОРОЗ В.А. Мотиваційна система оцінки персоналу як інструмент управління в організації	123
15.	САВЧАК О.І. Сучасні методи аналізу фінансових ринків	129
16.	КРАВЧУК Н.О. Інвестиції в людський капітал як необхідна умова антикризового розвитку України	137
17.	БОРТНІК Н.В. Правове регулювання укладення договору про надання комунальних послуг	145
18.	КОШЛАТА М.М. Методи управління інноваційним розвитком підприємств в сучасних умовах господарювання	154
19.	ПАСІЧНИК Т.П. Державне антикризове регулювання монополій: напрями вдосконалення	161
20.	БРИК М.М. Проблеми та особливості обліку поточних біологічних активів сучасних економічних умовах	170
21.	ЛИС П.М. Золотовалютний запас	176

Розділ II. Студентські наукові матеріали

22.	МАРУЩАК П. Проблеми формування фінансових ресурсів підприємства та оптимізація їх використання у кризових умовах господарювання	182
23.	НАЗРУК В. Соціально-психологічні аспекти управління персоналом як засіб зміцнення трудових колективів в Україні	190
24.	БАГЛАЙ О. Ефективність функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств.	197
25.	ГАЛАШИНА А.	207

	Загадка чисел Фібоначчі та золотий переріз.	
26.	ГАХ О. Стратегічні напрямки розвитку фондового ринку України в умовах світової глобалізації.	217
27.	КИЗИЦЬКИЙ Ю. Аналіз та шляхи реформування ринку праці в Україні.	227
28.	ЛЕШКО Б. Проблеми функціонування Української фондової біржі.	234
29.	ЛЕЩУК А. Український капітал в офшорних зонах світу: чинники впливу та проблеми повернення	242
30.	ЛУЩАКЕВИЧ К. Механізми запобігання виникненню та протидії корупції в Україні	250
31.	МАРУШКО А. Роль інтернет-маркетингу для сучасного бізнесу в Україні.	259
32.	НІКОВ К. Проблеми синтетичного обліку продукції сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання.	265
33.	РУДЧУК А. Стратегія формування доходів місцевих бюджетів як фактор стабільного економічного розвитку регіону.	271
34.	СКАЛЮК Ю. Гендерна асиметрія на ринку праці України.	279
35.	СОБЧИК О. Проблеми та перспективи розвитку туристичної інфраструктури України.	288
36.	ПАСАЛЬСЬКА Ю. Інтелектуальний потенціал суспільства: українські реалії та проблеми формування.	294
37.	ЛИТВИНЮК В. Шляхи подолання тіньової економіки в Західному прикордонному регіоні (на прикладі Волинської області).	303
38.	БОРИЧЕВСЬКИЙ В. Оцінка майна і бізнесу: стан, проблеми і напрями розвитку	311
39.	БЕДА П.	314

	Аналіз діяльності бюджетної установи: стан, проблеми і перспективи розвитку	
40.	МАЙБРОДА Н. Аналіз в управлінні прибутком від основної діяльності підприємства	317
41.	СОШНЬОВА Л. Фундаментальний аналіз фондового ринку: основні положення та методика проведення	321
42.	СИДОРКО В. Прибуток від операційної діяльності: аналіз та управління.	324

РУМЯНЦЕВА

Галина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний
університет

УДК 658.016.8:005.334

ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЛЬ АНТИКРИЗОВОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ФУНКЦІОНУЮТЬ У КРИЗОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Анотація. У статті розглянуті змістовні характеристики та питання методичного забезпечення розробки та виконання антикризової програми підприємств, що функціонують у кризовій економіці.

Ключові слова: антикризова програма підприємства, антикризовий «стратегічний набір», криза, кризоутворювальні чинники.

Постановка проблеми. Проблематика ідентифікації та подолання кризових явищ на підприємствах України, на жаль, продовжує бути досить актуальною темою, оскільки падіння економіки України стало одним з найбільших у Європі. За словами Прем'єр – Міністра України А. Яценюка у 2014 році «Україна перебуває у найглибшій за всю історію своєї незалежності економічній, політичній і соціальній кризі. Держава доведена до межі банкрутства, суспільство – до соціальної і гуманітарної катастрофи. Реальною стала загроза втрати Україною суверенітету і територіальної цілісності. Країна опинилася за крок від фінансово-економічного колапсу. Зростання реального ВВП за два останні роки – нульове. Державні фінанси – у критичному стані. Дефіцит державного бюджету у 2013 р. склав 65 млрд грн, з урахуванням усіх зобов'язань уряду – понад 80 млрд грн. Державна скарбниця розкрадена. Сукупний зовнішній борг на кінець 2013 р. досяг \$140 млрд або близько 80% ВВП, у тому числі короткостроковий – \$65 млрд, що більш ніж в 4 рази перевищує золотовалютний запас держави, який становить сьогодні лише \$15 млрд. До критичного рівня погіршився діловий та інвестиційний клімат. Іноземні компанії і банки йдуть з України. Співробітництво з міжнародними фінансовими інститутами зруйноване. Країна фактично позбавлена потенціалу економічного відновлення.

Переважна більшість українських державних підприємств стала банкрутами» [2].

В межах дослідження компанії «Ерст енд Янг» «Вплив економічної кризи на українські компанії», що проводилося у лютому 2014 року, з'ясувалося, що серед заходів щодо подолання кризи більшість компаній розглядає зниження витрат (76%), удосконалення управління фінансовими показниками та ліквідністю (54%), скорочення персоналу (28%), проведення реорганізації підприємства (27%). Серед антикризових заходів половина опитаних (51%) не розглядали можливість скорочення випуску продукції, диверсифікації виробництва. Перегляд стратегій вважали за потрібне здійснити тільки 13%; не приймати ніяких спеціальних заходів – 12% респондентів. Результати опитування свідчать про усвідомлення керівниками і власниками підприємств України наявності кризи, навіть причин, що її викликають, однак, розуміння та вміння долати кризу не має системного характеру. На вітчизняних підприємствах окремих галузей наявність досить значного потенціалу стикається з не завжди вдалим його використанням, що пояснюється, з одного боку, низьким рівнем адаптації теоретико-методичних прийомів управління підприємствами до специфічних умов їх функціонування, а з іншого – невмінням застосувати практичні інструменти діагностики їх роботи з метою виявлення кризових явищ та розробки відповідних заходів впливу на них. Для подолання труднощів кожне підприємство повинно ідентифікувати типи кризових явищ, які розрізняються за: механізмом формування та прояву, глибиною та масштабом впливу, можливістю та часом подолання, наслідками тощо., а також планувати і втілювати відповідні антикризові заходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні 23 роки проблематиці антикризової діяльності присвячено багато робіт науково – методичного, прикладного та навчального характеру. Серед відомих дослідників проблематики антикризової діяльності та антикризового управління слід назвати таких вітчизняних та закордонних вчених: Алексєєв Н., Беляєв С.Г., Іванов Г.П., Коротков Е.М., Кошкін В.І., Крутько В., Куїн Р.Е., Кім К., Мастенбрук У., Мінаєв ,Е.С., Панагушин В.П., Поляков Б.М., Терещенко О.О., Хіт Р., Яковець Ю.В. та ін. Кожен з них зробив вагомий внесок у розвиток антикризового управління. Проте, на наш погляд, недостатня увага приділяється змістовним характеристикам, структурі, методичним питанням розробки та виконання антикризової програми. Навіть Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не містить усебічних рекомендацій щодо змісту та структури програми санації підприємств [3 - 6].

Постановка завдання. Теоретично доведено та підтверджено практикою наявність послідовності дій для подолання кризи, тому можна зробити висновок про можливість та потребу розробки загальних підходів до формування антикризової програми. Причому антикризова програма має право на існування не тільки в умовах, коли криза вже почалася, а й у період нормального функціонування підприємства. Зміст антикризової програми — це комплекс послідовно здійснюваних заходів попередження, профілактики, подолання кризи, зниження рівня її негативних наслідків. Розробка її передбачає як велику дослідницько-аналітичну та планову роботу, так і організаційно – економічне, соціальне забезпечення.

Метою статті є узагальнення та обґрунтування базових методичних підходів до розробки та виконання антикризової програми підприємств, а також визначення можливостей та перспектив застосування в системі антикризового управління головного плану стабілізації роботи підприємства – антикризової програми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожне підприємство – унікальна відкрита соціально-економічна та матеріально – речовинна система, що сприймає на себе впливи зовнішнього середовища, в тому числі й кризоутворювальних явищ, тому керівники та власники мають обґрунтовувати не тільки зміст, а й послідовність здійснення антикризових дій. Для використання науковообґрунтованого підходу подолання криз необхідно розробляти відповідну концепцію. Концепція подолання кризи визначає загальну систему дій, спрямованих на обґрунтування та досягнення поставленої мети – подолання взаємопов'язаних кризових явищ, передбачає використання найбільш загальних підходів, засобів, методів та інструментів антикризового управління. Для виконання концепції з подолання кризи організаційно пропонується поділ робіт на три етапи:

I. Комплексний аналіз та оцінка стану підприємства; ідентифікація типу кризових явищ та механізмів їх взаємозв'язку.

II. Розробка та виконання першочергових заходів, спрямованих на подолання виявлених кризових явищ:

- після усвідомленні наявності певних кризових явищ – планування та застосування оперативних антикризових заходів, які мають на меті призупинити розвиток кризи та виграти час для розробки та застосування більш масштабних заходів. Заходи щодо оперативного подолання кризи можуть бути поділені на дві категорії: а) призначені для балансування відносин підприємства з зовнішнім оточенням; б) спрямовані на зміну параметрів внутрішнього середовища, в т.ч. систему цілей, задач та стратегій розвитку; орієнтовані на збереження відносин, що склалися;

- за умов досягнення мети попереднього етапу – перехід до впровадження тактичних стабілізаційних заходів, які характеризуються більшою адресністю, оскільки базуються на поглибленому аналізі кризових явищ.

III. Розробка стратегії з остаточної стабілізації, подолання наслідків криз, перехід до зростання або до ліквідації підприємства:

- за умов досягнення мети попереднього етапу – перехід до розробки та впровадження заходів, що мають забезпечити «надійну стабілізацію», тобто нейтралізувати кризоутворювальні чинники, що сприяли розвитку кризи, а також перейти до ліквідації наслідків кризи

- стабілізація діяльності підприємства – основа для переходу до стратегічної діяльності для системи, що змінилася, внаслідок впливу кризи та антикризових заходів. Такий підхід сприяє спадковості управлінських рішень, надає процесу антикризової діяльності безперервного характеру.

Разом з тим, кожен з цих етапів може не дати очікуваних результатів, тоді криза стає некерованою та може призвести до самоліквідації підприємства та/або банкрутства. Така ситуація може настати навіть після невдалих оперативних заходів, не кажучи вже про подальші етапи.

Антикризові заходи спрямовані на внутрішні та зовнішні кризоутворювальні чинники і дозволяють підтримувати нормальне функціонування підприємства до тих пір, поки вони (заходи) відповідають переліку, змісту та механізму впливу зазначених факторів. Невідповідність заходів факторам призводить до наростання кризових явищ на підприємстві, сприяє формуванню криз різного масштабу та глибини. Для забезпечення поєднання системного та цільового підходу до подолання кризи на підприємстві необхідно формувати антикризову програму. Наявність програми дозволяє більш ґрунтовно організувати роботу з подолання (запобігання) кризи, як на підприємстві в цілому, так і в окремих його підсистемах.

Цільова антикризова програма призначена для вирішення певного переліку проблем, є інструментом реалізації цілей розвитку підприємства та забезпечення його існування у довгостроковій перспективі. Розробка і впровадження програми має важливе значення, оскільки дозволяє в комплексі вирішити ряд складних завдань, що відносяться до різних функціональних сфер: збуту продукції, фінансів, персоналу, виробничої системи, системи управління тощо. Цільова антикризова програма — це координуючий, адресний документ, котрий являє собою сукупність економічно та науково обґрунтованих заходів, які зорієнтовані на запобігання та/або подолання кризових явищ різного типу, взаємопов'язаних

за термінами, місцями виконання, а також забезпечені необхідними ресурсами. В основу цільової антикризової програми має бути покладений відповідний антикризовий «стратегічний набір». Розробка антикризового стратегічного набору орієнтована на розробку та балансування стратегій диверсифікації джерел постачання, фінансової реструктуризації та коригування «портфелю», подолання локальних криз в окремих функціональних сферах підприємства. Для забезпечення виконання антикризової стратегії треба розробляти систему функціональних стратегій, у яких конкретизується загальний зміст керованого виходу підприємства з кризи та ліквідації її наслідків. Значимість окремих функціональних забезпечувальних стратегій залежатиме від причин (джерел) кризи [7]. Стратегічні і тактичні антикризові заходи включаються в антикризову програму. Для створення науково обґрунтованої програми необхідно мати пакет методичних матеріалів, що складається з таких частин:

1. Науково обґрунтовані для певної галузі та організаційно-правової форми бізнесу методи визначення цілей і задач антикризової програми та їх взаємозв'язку з іншими програмами і планами, що розроблені та застосовуються на підприємстві, а також з тими державними і регіональними програмами і проектами, в яких підприємство бере участь.

2. Структура антикризової програми (перелік розділів, вимоги до їх змісту та взаємозв'язку з урахуванням наявності внутрішньо- та зовнішньо-спрямованих антикризових заходів).

3. Технологічна послідовність етапів розробки антикризової програми з визначенням окремих підходів до розробки програмних заходів різних типів (науково-дослідних, техніко-технологічних, організаційно-управлінських, соціальних, фінансово-економічних).

4. Порядок забезпечення взаємозв'язку заходів програми з відповідними розділами планових документів іншого типу.

5. Перелік та методичні вказівки до заповнення форм, що застосовуються для оформлення антикризової програми, а також окремі показники, які характеризують параметри окремих заходів (наприклад, необхідні параметри якості, ефективності, специфічні техніко-організаційні показники систем, що реформуються тощо).

6. Організаційний механізм розробки та реалізації антикризової програми, включаючи побудову організаційних відносин (повноважень, обов'язків, відповідальності) між діючими підрозділами щодо виконання робіт по програмі, формування (в разі потреби) спеціальних органів управління програмою, розробка сітьового та/або календарного графіку, оргпланів робіт по розробці та виконанню програми.

7. Фінансово-економічний механізм розробки та забезпечення робіт по програмі (джерела фінансування, методи формування та використання фондів ризику, методи встановлення економічних взаємовідносин між окремими структурними підрозділами (діючими та тими, що реорганізуються, створюються та/або ліквідуються).

8. Методи та форми соціально-психологічного супроводження розробки та реалізації антикризової програми (включаючи арсенал методів соціології, соціальної психології, конфліктології та ін., що дозволяють зменшити "опір змінам" у колективі).

На рис. 1 наведена блок-схема розробки та коригування антикризової програми.

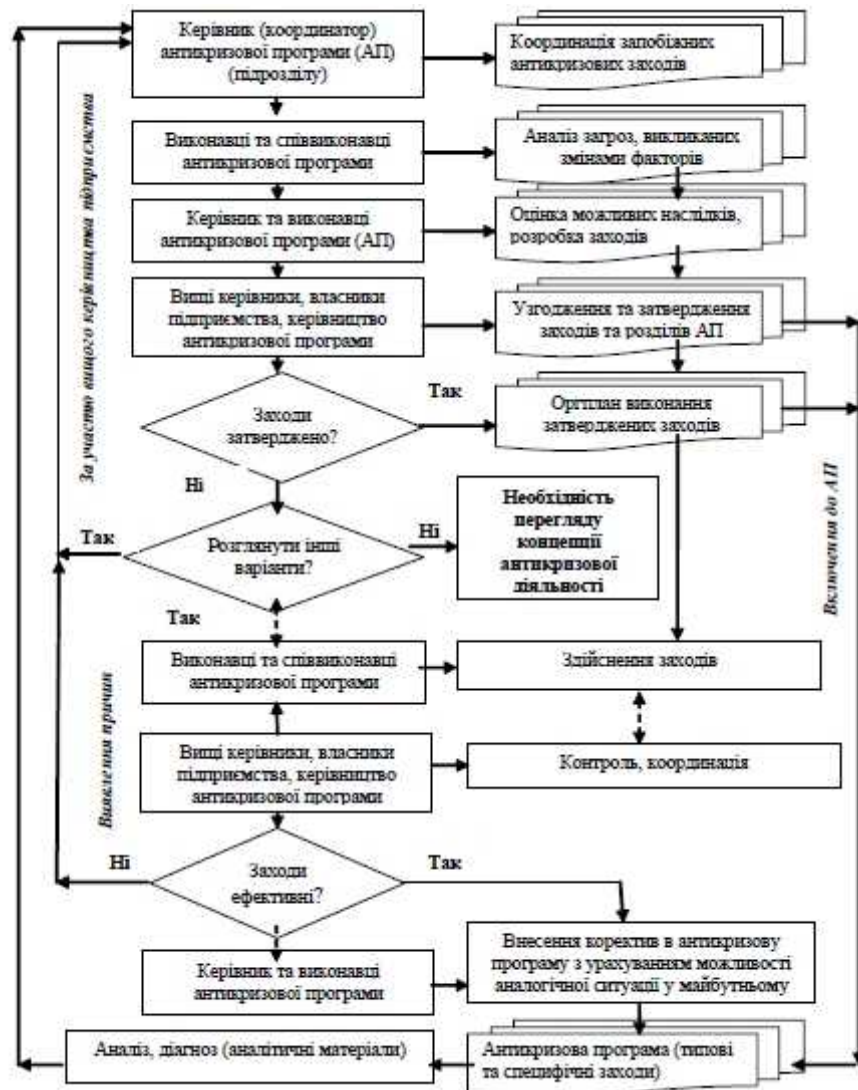

Рис. 1. Основні етапи розробки та коригування антикризової програми

9. Інформаційно-методичне забезпечення розробки антикризової програми (перелік та короткий виклад методів: визначення потреб у

продукції, що виготовляється; прогнозування різних типів; формування антикризових стратегій та відповідного «стратегічного набору»; розробки альтернативних заходів щодо виконання стратегій; визначення всіх видів ресурсів, що необхідні для виконання систем інформаційного забезпечення програми, включаючи форми, канали та методи одержання початкової і поточної інформації, її аналізу тощо).

10. Процедури внесення змін в антикризову програму, зумовлених необхідністю уточнення цілей програми та стратегій їх досягнення, а також змінами зовнішніх і внутрішніх умов. Обґрунтування відповідних розділів антикризової програми дозволить розробити якісну програму та створити умови для ефективного її виконання. Розробка антикризових програм доцільна на різних рівнях управління економікою: держави, регіону, галузі, сукупності підприємств, на окремому підприємстві. Застосування цілісної, усебічно обґрунтованої антикризової програми, чи її окремих антикризових заходів у планах підприємства або іншої установи залежить як від ситуації, що склалася на об'єкті, так і типу кризових явищ.

Постійна увага до кризових явищ у зовнішньому та внутрішньому середовищі дозволяє за рахунок впровадження тактичних та стратегічних заходів забезпечити своєчасну реакцію на відповідні кризові ситуації, не «доводячи» їх розвиток до кризи. При цьому в антикризовій діяльності мають брати участь усі органи та підсистеми управління підприємством.

Функціональні напрямки менеджменту (маркетинг, операційний та фінансовий менеджмент, управління персоналом тощо) в сучасних умовах підвищення небезпеки впливу кризоутворювальних чинників на діяльності підприємства, мають містити відповідну «антикризову складову», що знаходить вираз у відповідних функціях, закріплених у «Положеннях про підрозділи», посадових інструкціях та інших внутрішніх нормативних документах, а також у планових документах, які регулюють виконання окремих бізнес-функцій та їх комплексів. Аналіз і діагностика стану підприємства, оперативно-тактичне антикризове управління, ризик – менеджмент та менеджмент безпеки підприємства, стратегічне управління та контролінг – необхідні складові антикризового управління підприємством.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Більшість так званих антикризових програм являють собою не більш, ніж декларації про наміри і не мають практичного спрямування. Всі перетворення на підприємстві навіть в умовах кризи необхідно здійснювати без втрат керованості, особливо у разі переходу до якісно нової виробничо-управлінської системи, що не повинно означати перерву в еволюції розвитку підприємств. Це може бути забезпечено шляхом

поєднання цільового та системного підходу до розробки та виконання антикризової цільової програми. Наявність такої програми дозволить визначити послідовність дій підприємства в умовах попередження та /або подолання кризи, закласти основу для здійснення організаційно-практичної роботи з оздоровлення підприємства. Для створення якісної, науково обґрунтованої програми необхідно розробляти відповідний пакет методичних матеріалів, що має відображати як теоретико – методичні засади програмно-цільового планування, так й галузеві, організаційно-правові специфічні особливості підприємства, для якого розробляється антикризова програма. Антикризова програма може слугувати поштовхом для підприємств, що не впровадили систему антикризового управління та почати таку роботу.

Кризові явища в економіці України спонукають до системних наукових досліджень у напрямку адаптації загальних підходів програмно-цільового планування та управління до специфічних за змістом та структурою антикризових програм національного, регіонального та галузевого рівнів. Розробка цілісної системи взаємопов'язаних антикризових програм різного рівня дозволить пришвидшити процес подолання кризи, а накопичений в цьому процесі досвід сприятиме постійній розробці повномасштабних альтернативних антикризових програм, які запобігатимуть розвитку глибоких криз. Антикризові програми мають відігравати роль альтернативних стратегічних програм, які «включатимуться» у разі песимістичного розвитку подій.

Література

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» // Вісник Верховної Ради України. – 1999. – № 42. – С. 43.
2. Програма діяльності уряду Яценюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/27/7016528/?attempt=1>
3. Рясних Є.Г., Булович Т.В. Санація як елемент антикризового управління. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 3. Т. 1 (109). – С. 78 – 80.
4. Сколотный Ю. Анатолий Гальчинский: Вылечить экономику можно только на либеральной основе. // Зеркало недели. – № 6 – 7 (786 – 787) 2010. – 20 февраля. – С. 7.
5. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві [Монографія] /О.О. Терещенко.– К.: КНЕУ, 2006. – 268 с.
6. Тюріна Н.М. Теоретичні та прикладні аспекти здійснення ефективної санації./Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацка // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 3. Т. 1 (109). – С. 416 – 151.
7. Шершньова З.С. Антикризове управління підприємством [Навчально-методичний посібник для вузів] / За заг. ред. З.Є. Шершньової. – К.: КНЕУ, 2007. – 680 с.
8. Шершньова З.Є. Антикризовий «стратегічний набір»: характеристика основних складових та методичних підходів до обґрунтування // Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми управління економічними процесами промислових підприємств», 14 – 15 листопада 2006 року. // Управління розвитком. – Журнал ХНЕУ. – 2006. – № 7. – Харків. – С. 186 – 190.
9. Шершньова З.Є. Методологічні основи формування цільової програми “Реструктуризація” на підприємствах. // Вчені записки. – К.: КНЕУ, 1998. – № 1. – С. 89 – 97.